

GATS-Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

Marxist iktisatçıların sürekli tekrarladıkları ve bilhassa krizleri açıklamada kullandıkları en önemli tez, kar artış oranlarındaki sürekli düşüş olgusudur. Küreselleşmenin derinleştirdiği gelir uçurumu, aslında bu tezle çatışma halinde olmadığı halde, bu önemli gerçekliğin üzerini örtme gibi bir işlev görmekte ve kapitalist sistem bilinçli bir tercihle bir kaç çok uluslu şirkete indirmek suretiyle sistem karşıtı muhalefetin gelişmesi önlenmeye çalışılmaktadır.

Oysa, uluslararası kaynaklar kapitalist şirketlerin giderek bir'den fazla ülkede faaliyet gösterdiklerini ve çok uluslu şirketler ile bağlı işletmelerinin dünya çapındaki satış hacimleri toplamının dünya üretiminin üçte biri civarında olduğunu, çok uluslu şirket sayısının 1960'lardaki 7000'den 90'lı yılların başında 40.000'e yükseldiğini ortaya koymaktadır. Ancak, şimdiye kadar ticarete konu olma bakımından mal ticaretinden daha alt düzeyde alınıp satılan hizmetlerdeki oransız yükseliş artık önemli hale gelmiştir. Öte yandan dünya ekonomisindeki paylarının çok yüksek olduğu sanılan Çok uluslu şirketlerin bütün işkolu ve sektörlerde istihdam ettiği işgücünün dünya toplam aktif nüfusu içindeki payı %1.5'un altındadır. Dünyanın en büyük çok uluslu şirketinin toplam üretiminin, ABD toplam üretimine oranı 1977 yılındaki düzeyin altına düşmüş durumdadır. ABD ve Japon ÇUŞ'larının satış yapabildiği işkolu ve sektörlerdeki büyüme, bir bütün olarak dünya ekonomisinin büyüme hızının oldukça gerisinde seyretmektedir. Bu resim, aynı zamanda pastanın ortaklarının giderek fazlaştığını göstermekte ve kar artış oranlarındaki gerilemeyi de anlaşılır hale getirmektedir.

Yukarıdaki tablo, kapitalist sistemin bunalımlarının yanı sıra, bu krizleri aşmada yeni arayışların gündeme gelmesini de açıklamaktadır. 80'li yıllardan başlayarak özelleştirmelerin hız kazanması, iş piyasalarının kuralılaşması, finans piyasalarında ürün çeşitlendirme çabalarının abartı noktasına ulaşması ve nihayet kamu hizmetleri başta olmak üzere tüm hizmet piyasalarında da deregulasyonun gündeme gelmesi işte bu arayışların sonuçlarıdır.

GATS anlaşmasının, ilk kez imzalandığı 1994 metni bugünkü müzakerelerde gelinen noktaya mukayese edildiğinde aslında oldukça "masum" bir metindir. Belki de bu yüzden, 1994 yılı ve hemen öncesinde demokratik kitle örgütleri ve kamu sendikalarından gelen herhangi bir tepki ya da muhalefetin olmaması dikkat çekicidir. Ancak satır araları dikkatle okunduğunda metnin bu en masum halinde bile bir dizi tehlikeli hükmün yer aldığını görmek mümkündür.

Anlaşma metnine karşı ciddi bir muhalefet örgütlenmemesinin nedenlerinin başında, üye devletlere tanınan "özgür tercih" şansının geldiği düşünülebilir. Yani, hiç bir üye devlete bütün hizmet sektörlerini özelleştirmek ya da ticarileştirmek zorlamasının yapılmamış olmasının, 1994 yılında işçi ve memur örgütleri ile mesleki birlikler tarafından bir "güvence" gibi algılandığı görülüyor. Aynı şekilde taahhütte bulunulan hizmet sektörlerinde, yani piyasa ekonomisine açılacak sektörlerde üye devletlere belli muafiyetler alma hakkı da verilmiş 1994 metninde. Örneğin, eğitim sektörünü ticarileştirme taahhüdünde bulunan bir üye devlet, yabancı eğitimcilerin ülkeye girişini yasaklayabiliyor, ya da ticarileştirilecek eğitim alt sektörlerine üniversite veya ilk, orta, lise gibi sınırlamalar getirerek bunlardan sadece birini veya bir kaçını ticarileştireceğine ilişkin istisna ve muafiyetler alabiliyor.

Ancak, bütün bu "demokratik" görünütülü avantajların arasına sıkıştırılmış iki anlaşma hükmü var ki, bu hükümler tüm hizmet çalışanlarının kazanım ve güvencelerini ilelebet ipotek altına almakta:

Stand-Still Principle : Hiç bir üye devlet, verdiği bir taahhütten geri dönemez.

Built-In principle : Anlaşma, değişik tarihlerde yapılacak müteaddit ticaret turlarında ve her seferinde daha ileri düzeyde liberalize edilmek üzere yeniden yapılandırmaya açık olacaktır.

Bu iki hüküm, 1994 yılında ne kadar az hizmet sektörü açılmış olursa olsun, yeni müzakerelerde bu sektörlerin de piyasalaştırılacağı ve bir önceki süreçte verilen taahhütlerden vaz geçilemeyeceği ya da alınan muafiyetlerin arttırılamayacağı anlamına geliyor. Anlaşmada ayrıca, alınan muafiyetlerle de ilgili bir sınırlama getirilmiş ve hiç bir muafiyetin 10 yıldan daha uzun süreyle yürürlükte kalamayacağı ve mutlaka kaldırılmak zorunda olduğu belirtiliyor.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO)nün uluslararası Tahkim sistemi GATS anlaşmasının hukuk mekanizması olarak belirlenmiş. Anlaşmanın ilgili hükmünde şöyle deniyor :

“Uyuşmazlıkların Halli Panelinde, konu, GATS’den kaynaklanan haklar ve yükümlülükler ışığında irdelenir. Bu Panelde, aşağıda belirtilen iki çeşit durum gözlemlenmektedir:

- bir üyenin, yükümlülüklerini veya spesifik taahhütlerini yerine getirmemesi –
- ya da bir önlemin GATS hükümleri ile çelişmemesine rağmen bir üyenin belirli bir taahhüt altında gerçekleşmesini umduğu bir faydanın boşa çıktığını ya da zedelendiğini düşünmesi”¹

Bu açıklamalı hükümden de anlaşılacağı gibi, GATS’a üye devletlerin anlaşmanın tüm gereklerini yerine getirmeleri bile Dünya Ticaret Örgütü Tahkim sisteminden kurtulmalarına yetmeyecektir. Başka bir deyişle, GATS uyum yasalarının tamamını çıkarmış bir DTÖ üyesinin sınırları dahilinde hizmet yatırımı yapan şirketler, kar beklentilerinin çeşitli nedenlerle gerçekleşmemesi durumunda bile Tahkim’e dava açarak “zarar”larının tazminini isteyebileceklerdir.

Anlaşma metni, Madde A-II’de **“GATS, bu koşulların; rekabet ve hizmet sunumu kabiliyeti gibi objektif ve şeffaf kriterler üzerine kurulmuş olması, hizmetin kalitesini temin etmede gerektiğinden daha külfetli olmaması ve lisans prosedürlerinin kendi içinde hizmet arzına kısıtlama getirmemesi için ilkeler geliştirmeye çalışmaktadır”** denmektedir. Ana kriterin, rekabet ve sahip olunan bireysel yetenekler olarak belirlendiği; “kalite”nin yükseltilmesi için gerekli koşulların “gereğinden daha külfetli olmaması”nın hedeflendiği bir anlaşmada kamusal bütün güvencelerin “rekabete engel olduğu” ve “kalite” açısından da gerekli olmadığı gerekçesiyle kaldırılmak istendiği apaçık ortadadır.

Bu kamusal güvenceler neler olabilir? Mart ayı başında sağlık sektörüne de uygulanmasına karar verilen ve Eğitim alanında halen yürürlükte olan Norm Kadro uygulaması tıpkı Personel Rejimi Yasa Tasarısı , Kamu Yönetimi Reformu ve Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı gibi GATS Anlaşmasının uyum yasaları ve onların uzantılarıdır. Amaçlanan, kamu sektörlerinde istihdamı daraltarak bu alanların serbest piyasa ve rekabete açık hizmet işletmeleri gibi faaliyet etmelerinin sağlanmasıdır. Böylece, yerli ve yabancı hizmet şirketleri gerek iş piyasalarında eleman ararken gerek kendi sektörlerinde birebir ekonomik ve ticari faaliyette bulunurken kamudan kaynaklanan “haksız rekabet”in önüne geçilmiş olacak ve sonuçta da kamuda çalışan personelin iş güvence olanaklarının tamamen ortadan kaldırılması ve açığa çıkacak işgücünün serbest piyasa ortamında, iş piyasalarında iş arar konuma getirilmesiyle tıpkı sanayi üretimi alanında olduğu gibi hizmet üretimi alanında da bir yedek iş gücü ordusu yaratılmış olacaktır. Bu bağlamda GATS anlaşması yalnızca kamu

¹ Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS anlaşma metninden alıntı, Hazine Müsteşarlığı web sitesi

çalışanlarının sorunu olmaktan çok öte, hem kamu hizmetlerinden yararlanmakta olan geniş yığınların fakat hem de özel sektörde çalışan hizmet kadrolarının yaşamlarını doğrudan etkileyecek bir içerikte dizayn edilmektedir. Örneğin, kamu tarafından yıllardan beri uygulanmakta olan ve işletmelere belli sanayi dallarında mühendis ve teknik eleman istihdam etmeyi şart koşan düzenlemeler, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını hedefleyen kamusal yönetmelikler ve yasalar, işçi sağlığı-iş güvenliğinin sağlanması için 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde bir hekim ve bir hemşire bulundurulması şartı ya da meslek odalarının kendi üyeleri için belirlemekte oldukları asgari ücret tarifeleri v.b pek çok düzenleme "ticareti gereğinden fazla kısıtlayıcı ve rekabeti engelleyici" bulunarak kaldırılabilir. Zira yukarıda sayılan ve kimi zaman belli bir meslek grubundakilerin istihdamını sınırlı da olsa güvence altına almayı amaçlayan, kimi zamansa çalışanların çalışma koşullarını insanileştirmeyi hedefleyen bütün düzenlemeler aynı zamanda birer maliyet unsurudur. Örneğin, Norm Kadro uygulamasına geçilen eğitim ve sağlık sektörlerinde bir sonraki aşama işten çıkarma olmak zorundadır. Çünkü bu alanlarda faaliyette bulunan özel hizmet şirketleri, istihdam ettikleri doktor, hemşire ve öğretmenleri kolayca işten çıkarabilmek için kamuda da benzer uygulamanın başlatılmasını talep edecek, Hükümetler bu talebin gereklerini yerine getirmediğinde ise uluslararası tahkimin yolu açılmış olacaktır. GATS anlaşmasının en temel koşulu olan "piyasalaştırma" da tam olarak budur.

Öte yandan GATS'ın 1994 metninde yer alan **built-in** hükmü uyarınca 2000 yılı Ocak ayında başlatılan ikinci tur genişletme müzakereleri halen devam etmektedir ve 2004 yılı Aralık ayında son bulacaktır. Böylece 1 Ocak 2005 yılında dünya halkları yeni bir GATS anlaşmasıyla karşı karşıya kalacaklardır. Bu yeni anlaşmada, daha önce alınmış bütün istisna ve muafiyetler kaldırılmış olacak ve o dönemde piyasaya açılmamış sektörlerde taahhüt altına alınmış olacaktır. İkinci tur müzakerelerde bugün gelinen noktada, anlaşmada sınıflandırma ve **salkımlandırma** olmak üzere iki farklı anlayışın belirlendiği ve turizm, lojistik gibi bir kaç sektörde salkımlandırma anlayışının benimsendiği haberleri gelmektedir. Sınıflandırma anlayışı belli bir sektörün alt branşlarının tanımlanması biçiminde işlerken, salkımlandırma anlayışı bir sektörle ilişkili olabilecek bütün sektörlerin taahhütte bulunulmasına bile GATS kapsamına dahil edilmesi gibi son derece geniş olarak işletilmektedir.

Bir üye devletin GATS anlaşmasından çıkabilmesi için, diğer bütün devletlerin hizmet şirketlerince talep edilecek tazminatları karşılaması gerekmektedir. Özellikle hizmet ticaretinin iyi geliştiği ABD, AB, Kanada ve Avustralya gibi üyeler başta olmak üzere böyle bir tazminatı ödeme gücüne sahip olan hiç bir devlet bulunmamaktadır.

Ancak, 2000 yılından beri muhalif örgütler tarafından deşifre ve analiz edilmeye çalışılan anlaşmayı durdurmak için dünya çapında oldukça ciddi ve örgütlü bir karşıtlık gelişmiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliğinde başta eğitim ve sağlık alanları olmak üzere tepkiler giderek yaygınlaşmakta, okul işgalleri, boykotlar birbirini izlemektedir. Eylemlerin önemli bir bölümüne öğretim elemanları da katılmaktadır.

15 Kasım günü İngiltere Eğitim Bakanı Margaret Hodge tarafından basına yapılan bir açıklamada; İngiltere'deki ailelerin çocuklarının üç yıllık tipik bir üniversite diplomasına sahip olabilmesi için 15.000 Sterling (Yaklaşık 35 milyar TL) ödemek zorunda kalacağı; halen üniversite eğitimi alan gençlere yapılan devlet yardımının 4000 Sterling olduğu ve ailelerin ise yalnızca 1100 Sterling ödemek suretiyle katkı yaptıkları; fakat çöp toplayıcıları ya da işçilerin ödedikleri vergilerle bir doktorun eğitiminin fonlanmasının doğru ve adil olmadığı belirtilmiş ve böylece eğitimde ticarileşmenin ilk adımlarının atılmakta olduğu kesinlik kazanmıştır. Eğitim Çalışanları Sendikası Genel Sekreteri Sally Hunt, eğitimin

tamamen paralı hale getirileceğini ortaya koyan bu açıklama karşısında “*Öğrencilerimizle birlikte omuz omuza mücadele edeceğiz, ÷lkedeki yoksul ve orta sınıfa mensup aileler řu anda bile çok ağır bir eğitim finansmanı borcu altındalar*” diyerek, eğitim ve öğretim elemanlarının GATS karşısındaki konumlanışını ortaya koymuştur.

Üye devletler yeni taahhüt ve taleplerini listeler halinde Dünya Ticaret Örgütüne 31 Mart 2003 tarihinde (*Avrupa Birliđi, DTÖ’den listelerini teslim etmek için 2 haftalık ek süre talebinde bulundu*) teslim ettiler. Ancak listeler teslim edilmesine rağmen DTÖ ve üye devletler tarafından kamuoyuna henüz bir açıklama yapılmıyor. Bilindiđi gibi DTÖ 5.Bakanlar Konferansında üye devletlerin verdikleri listelerde –eğer kaldıysa- kamusal korumalarının serbest piyasaya engel olup olmadıkları “GEREKLİLİK TESTİ”ne tabi tutulacaktır. Bu testin kriterinin ne olduğu ve kimin tarafından belirleneceği bilinmiyor.

GATS karşıtı eylemlerin, anlaşmanın imzalanacağı 2004 yılı Aralık ayına kadar devam edeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Uluslar arası Küreselleşme Karşıtları 13-16 Mart 2003 tarihlerini GATS’a karşı dünya eylem günleri olarak belirlemiştii ve Irak’a yapılan saldırı tüm gündemi işgal etmesine rağmen başta Avrupa ÷lkeleri olmak üzere dünyanın çeşitli ÷lkelerinde kitlesel gösteri ve protesto yürüyüşleri yapılmıştır.

Dünyada bugün mevcut sınıflar arası güç dengeleri göz önüne alındığında GATS ve benzer diğer küresel anlaşmaların durdurulabileceğini öngörmek çok kolay görünmemektedir. Ancak, tüm bu gelişmelerin bilgileri kitlelere ulaştırıldığında kapitalizm karşıtı bir bilincin gelişmesine önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca yine bu anlaşmalarla birlikte çalışanlar “zincirlerinden başka kaybedecek hiç bir şeyi olmayan” yığınlar haline geleceği için örgütlenmenin çok daha yaşamsal bir ihtiyaç olduğu görülecektir.

GAYE YILMAZ

Nisan 2003

Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu